

Проблеми територіального розвитку

УДК 332.14:339.137

В.Є. Реутов

Концепція трансформації регіональної конкурентоспроможності

Дано визначення «регіональної конкурентоспроможності», проаналізовано основні концепції регіональної конкурентоспроможності. Сформовано концепцію трансформації конкурентоспроможності регіональної економіки та виявлено нову парадигму регіону – регіон як І-центр (інвестиції, інновації, інтелект, інформація). Встановлено, що І-центри є генераторами нових конкурентних переваг в умовах розвитку інформаційного суспільства та економіки знань. Проаналізовано основні методичні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: регіональна конкурентоспроможність, конкурентоспроможність національної економіки, регіональні трансформації, економіка знань.

У світовій економічній системі відбуваються якісні зміни, пов'язані із глобалізацією, нерівномірністю регіонального розвитку, загостренням конкурентної боротьби між країнами, регіонами та фірмами. У цих умовах, коли ринок одержує визнання як загальноцивілізаційна цінність, потужність і міць будь-якої держави все більшою мірою визначається конкурентоспроможністю її виробників. Саме забезпечення конкурентоспроможності лежить в основі розробки стратегій розвитку країн, регіонів та підприємств. Рівень соціально-економічного розвитку країни та її регіонів залежить від усіх елементів ринку і насамперед – від конкуренції фірм. Конкурентна перевага фірм створюється та утримується в тісному зв'язку з місцевими умовами. Незважаючи на глобалізацію галузей, роль регіону базування фірми останнім часом підсилюється і успіх фірм у змаганні з конкурентами залежить насамперед від стану справ у регіоні її базування. У свою чергу, регіони розвиваються в конкурентному середовищі. Забезпечення умов для цивілізованого і динамічного ринку, формування конкурентоспроможності – ключовий елемент серед національних і регіональних пріоритетів у будь-якій країні, найважливіша функція державного регулювання економіки. Однак багато проблем формування і трансформації конкурентоспроможності регіону є не вирішеними.

Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретико-методичні аспекти конкурентоспроможності економіки на національному та регіональному рівнях, її складові та основні конкуренто-визначальні фактори, слід назвати роботи таких вітчизняних учених, як: Л. Антонюк [1], І. Брикова [2], Б. Данилишин [3], М. Жук [4], Д. Крищенко [5], Ю. Пахомов [9] та ін. Разом з тим, багато аспектів досліджуваної наукової проблеми залишились недостатньо розкритими, що обумовлює необхідність проведення досліджень у цьому напрямку.

Мета дослідження полягає у розробці концепції трансформації регіональної конкурентоспроможності на основі дослідження теоретичних підходів до розуміння конкурентоспроможності регіону в контексті формування відповідного

© В.Є. Реутов, 2010.

наукового підґрунтя. Основною метою автора є визначити чинники та основні критерії трансформаційної регіональної конкурентоспроможності; сформувати концепцію трансформації конкурентоспроможності регіональної економіки.

Регіональна конкурентоспроможність займає проміжне місце між макро- (конкурентоспроможність національної економіки) та мікрорівнем (конкурентоспроможність підприємства) та має повне право на існування, незважаючи на те, що більшість вчених, які працюють у цьому напрямку, не виділяють окремо об'єкт (країна, регіон, підприємство та ін.) та предмет (промислове, торгове підприємство та ін.) дослідження, дотримуючись універсального підходу щодо визначення конкурентоспроможності. Однак саме регіон на сучасному етапі глобальних ринкових трансформацій є самостійним суб'єктом конкурентних відносин на міжнародній арені з відповідними міжрегіональними та міжгалузевими територіально-господарськими взаємозв'язками.

Конкурентоспроможність регіону – це його здатність забезпечити постійне зростання соціально-економічних стандартів населення, індикатором яких є індекс людського розвитку, через підтримку розвитку виробництва та реалізації конкурентоспроможних товарів (послуг) з метою задоволення попиту потенційних споживачів при дотриманні принципів раціонального природокористування та екологічної безпеки задля підвищення та утримання певних конкурентних позицій на ринку, досягнення сталого регіонального розвитку.

Конкурентоспроможність регіону слід розглядати не тільки з точки зору раціонального використання необхідних природних, трудових та фінансових ресурсів, виробництва затребуваних товарів (послуг) в умовах зростаючої конкуренції з метою задоволення потреб підприємств та населення, а й зосередитись на визначенні специфіки регіонального господарювання та виявленні і врахуванні особливостей галузевої орієнтації.

Сучасна регіональна конкуренція – різномірне явище, тому, окрім міжрегіонального суперництва, її можемо спостерігати на внутрішньо-регіональному, національному (внутрішньодержавному) та міжнародному ринках. Трансрешіональне та міжнародне суперництво викликає найбільшу зацікавленість, оскільки в цьому випадку при аналізі конкурентного середовища, окрім внутрішніх макро- та мезоекономічних чинників, необхідно враховувати також чинники впливу глобального характеру і найбільшою мірою – для регіонів трансрешіонального розташування та прикордонних територій.

Незважаючи на недостатню досліджуваність, поняття «регіональна конкурентоспроможність» не нове в економічній літературі. Протягом десятиліть економісти-географи та економісти-регіоналісти сконцентрували свої зусилля на дослідженні регіонального розвитку та основних факторів регіонального економічного успіху. При цьому вони не акцентували увагу на поняттях «регіональна конкурентоспроможність» чи «регіональні конкурентні переваги», що відображено у відповідних теоріях (рис. 1), які слугували науковим підґрунтям для формування трьох базових концепцій регіональної конкурентоспроможності, за якими регіони є: 1) територіями з експортною спеціалізацією; 2) джерелами кумулятивної дохідності; 3) центрами «знань».

Перший підхід до регіональної конкурентоспроможності на основі експортної спеціалізації виник у 70-х рр. ХХ ст. з розвитком теорії економгеографії, а

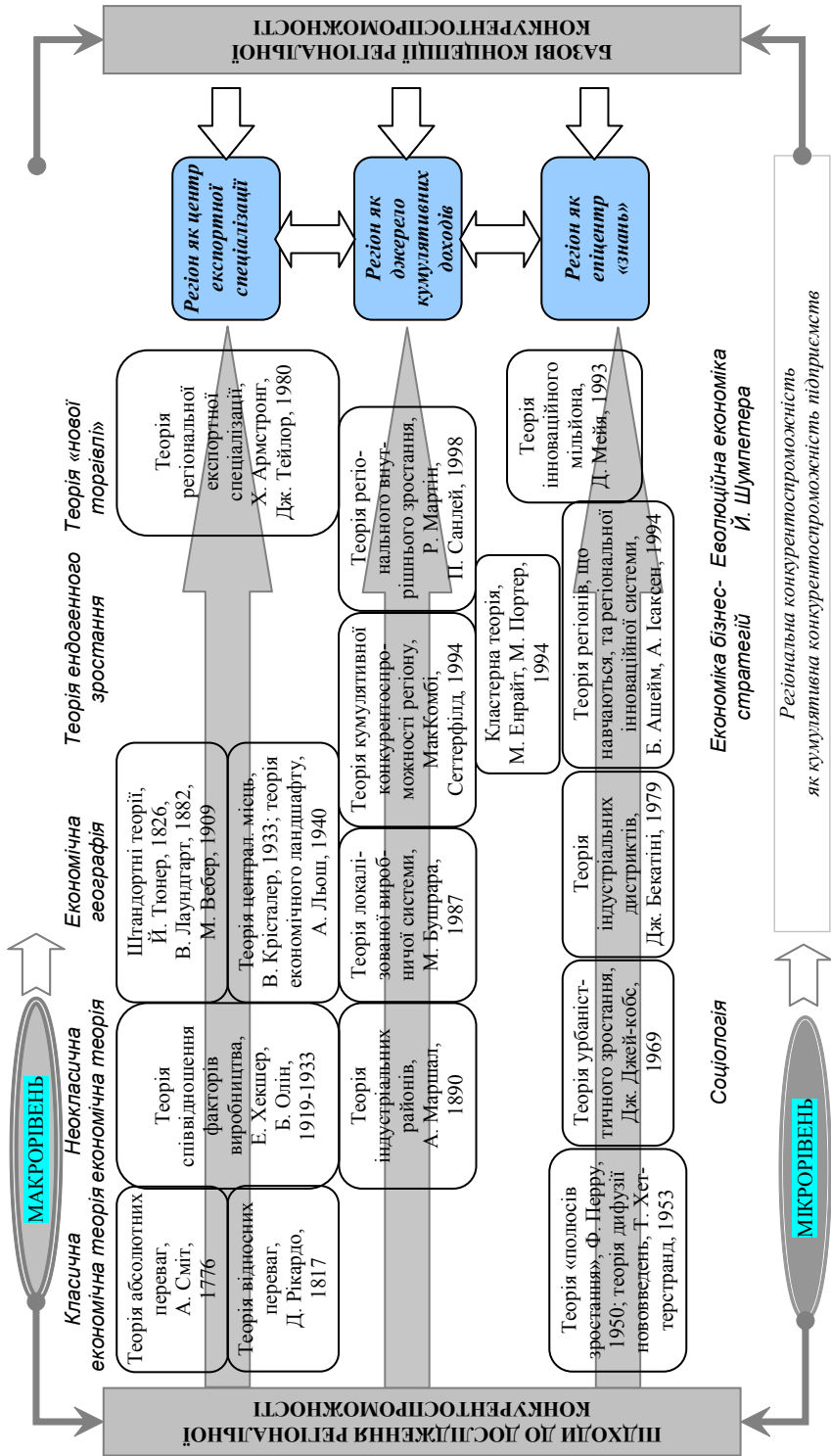

Рис. 1. Формування базових концепцій регіональної конкурентоспроможності (складено на основі [10, с. 21; 2, с. 34])

саме факторів виробництва та локаційних факторів (McCann, 2001) [10, с. 21], відповідно до якого регіони змагаються між собою за розміщення продуктивних сил на їхніх територіях з урахуванням порівняльних переваг, що приводить до спеціалізації в певних галузях економіки.

Порівняно молодшою є концепція регіональної конкурентоспроможності на основі моделі збільшення прибутків, тобто концепція кумулятивної конкурентоспроможності (Thirlwall, 1975; McCombie and Thirlwall, 1994; Setterfield, 1997; Krugman, 1993) [10, с. 22].

І останньою, третьою концепцією є концепція регіональної конкурентоспроможності на основі знань, що розвивається на теоретичних переконаннях А. Маршала, Й. Шумпетера щодо інноваційного розвитку регіону та, безумовно, моделі географічних кластерів М. Портера (1990, 1998, 2001) – «конкурентний ромб» (competitive diamond).

Концепція стадій розвитку конкурентоспроможності національних економік, яку висунув М. Портер, базується на вже запропонованій ним моделі «ромба конкурентних переваг». Відповідно до положень цієї концепції для національних господарських комплексів характерні певні трансформації, пов'язані з їхнім економічним розвитком та наростаючою могутністю. З точки зору М. Портера, національні економіки країн проходять чотири стадії конкурентоспроможності, кожна з яких характеризується своїм набором галузей і своєю стратегією розвитку провідних підприємств: 1) факторів; 2) інвестицій; 3) нововведень і 4) багатства.

Зважаючи на той факт, що спільною характерною рисою для всіх проведених досліджень М. Портера є їхня універсальність у пристосуванні їх основних положень до того чи іншого об'єкта, перенесемо «концепцію стадій розвитку конкурентоспроможності національних економік» на нижчий рівень – регіональний, що виокремлюють у межах однієї країни. Таким чином, як і національній економіці, регіональній економіці властиве проходження вищезгаданих чотирьох стадій розвитку конкурентоспроможності. Проте, проаналізувавши «концепцію етапів розвитку конкурентоспроможності національної економіки» М. Портера, «концепцію факторів виробництва» [6, с. 37-38], та синтезувавши отримані нові знання, визначимо п'ять етапів трансформації конкурентоспроможності регіональної економіки, тобто переходу з одного стану конкурентоспроможності регіону в інший з внесенням відповідних змін у механізми господарювання суб'єктів регіону, форми конкурентної боротьби на ринку на основі формування нових конкурентних переваг (рис. 2.).

На перших трьох стадіях розвитку конкурентоспроможності національної економіки відбувається її поетапне зростання, а вступ країни у четверту стадію конкурентоспроможності означає поступове вповільнення темпів росту, що при найнесприятливіших умовах призведе до загальнодержавного економічного спаду. Всі перші три стадії конкурентоспроможності національної економіки, направлені на її зростання, частково втілилися у відповідних трьох трансформаціях конкурентоспроможності регіональної економіки.

Так, на першому етапі трансформацій досягнення певного рівня конкурентоспроможності регіону в порівнянні з аналогічними територіально-просторовими утвореннями можливе зарахунок високого рівня доступності до природних ресурсів.

Рис. 2. Формування «концепції трансформації конкурентоспроможності регіональної економіки» (авторська розробка)

Такий найпростіший тип конкурентоспроможності – конкурентоспроможність на основі використання природно-ресурсного потенціалу – характерний, насамперед, для регіонів сільськогосподарської орієнтації, які охоплюють ті частини території країни, де спостерігаємо сприятливі для цього природно-кліматичні умови та багаті на урожай земельні угіддя.

На другій стадії трансформації регіональна конкурентоспроможність тісно переплітається з інвестиційною привабливістю регіону як територіально-просторового утворення в цілому зі своїм сформованим інвестиційним та підприємницьким кліматом та з інвестиційною привабливістю галузей спеціалізації його господарського комплексу та окремих провідних підприємств – активних суб'єктів господарювання. При цьому ефективність виробництва товарів та надання послуг суб'єктів господарювання, продуктивність праці та рівень її оплати виходять на перший план при формуванні інвестиційно-привабливих конкурентоутворюючих переваг.

Перехід до інноваційно-керованої регіональної економіки зумовлений передусім значним розвитком освіти, науки і, як результат, винахідництва. На цьому етапі трансформації регіональної конкурентоспроможності формування нових конкурентних переваг можливе лише на основі стрімкого впровадження

без зволікань отриманих піонерських результатів розробок у сфері техніки, технологій, а також у сфері управління виробничим процесом.

На четвертому етапі трансформації регіональної конкурентоспроможності для забезпечення подальшого зростання економіки необхідно сконцентрувати усі зусилля на інтелектуалізації виробництва та суспільства. У зв'язку з цим виникає нове поняття інтелектуальної конкурентоспроможності, що частково увібрало в себе сутнісні характеристики таких понять, як: «конкурентоспроможність фінансова», «конкурентоспроможність інноваційна», «конкурентоспроможність соціальна», «конкурентоспроможність менеджменту» та конкурентоспроможність окремого індивідуума – «конкурентоспроможність людського капіталу».

В умовах переходу до регіональної економіки, яка базується на знаннях (knowledge-based economy), роль висококваліфікованих управлінських кадрів зростає і набуває особливого значення. Так, ефективність господарських процесів, що відбуваються в рамках регіональної економічної системи та досягнення нового трансформаційного рівня регіональної конкурентоспроможності, більшою мірою залежить не тільки від упровадження інновацій в технологічний процес виробництва матеріальних благ та нематеріальну сферу економіки, а також від правильного підбору та розстановки кадрів адміністративно-управлінського персоналу, де кожен суб'єкт володіє певним набором конкурентних переваг, притаманних лише йому.

Досліджуючи регіональну конкурентоспроможність на п'ятому етапі трансформацій, необхідно дати оцінку стану інформативності та інформатизації виробництва й суспільства, «соціально-економічних та науково-технічних процесів створення оптимальних умов задоволення інформаційних потреб людей, організацій, усіх структур суспільства на основі розробки та використання перспективних інформаційних технологій» [7, с. 286].

Зрозвитком інвестиційно-інноваційної діяльності та процесів інтелектуалізації виробництва й суспільства на регіональному рівні інформатизація поступово охоплює всі підсистеми регіональної системи: економічну, політико-правову та культурно-ідеологічну, прискорюючи соціально-економічний розвиток. Інформативність та інформатизація виробництва та суспільства створює передумови для формування інформаційної культури, інформаційного суспільства та економіки нового типу – інформаційної – з погляду на технологічно-автоматизований спосіб виробництва.

За таких умов регіональна конкурентоспроможність на основі інформативності та інформатизації виробництва й суспільства базується на розробці та всебічному використанні інноваційно-інформаційних технологій, автоматизації та роботизації усіх сфер і галузей економіки й управління, а також оперативному користуванні єдиними інтегрованими базами даних та системами зв'язку. Як і на попередній стадії трансформації регіональної конкурентоспроможності, конкурентні переваги формуються, виходячи з економії на затратах праці та часу, а у зв'язку з перебігом інформатизаційних процесів – на прискоренні прийняття обґрунтованих управлінських рішень та виконанні завдань у разі.

Отже, будучи суб'єктом конкурентних відносин, регіон на кожному етапі трансформаційних перетворень регіональної конкурентоспроможності може сприйматися по-різному відповідно до однієї з чотирьох найпоширеніших у сучасній економічній науці парадигм регіонального розвитку, поданих

академіком Російської академії наук О.Г. Гранбергом [8, с. 83-84] як «парадигми регіону»: регіон-квазідержава, регіон-квазікорпорація, регіон-риннок (ринковий ареал), регіон-соціум. На нашу думку, з урахуванням положень сучасних теорій розміщення та розвитку регіональної господарської діяльності (теорії дифузії інновацій, теорії регіонального життєвого циклу товару та деяких технологічних теорій) та особливостей переходу від ринкової, зокрема зовнішньоторговельної моделі регіонального розвитку до інноваційно-інвестиційної моделі постає проблема створення основ нової парадигми регіонального розвитку, якої б дотримувались на п'ятій, останній стадії трансформації регіональної конкурентоспроможності на основі інформатизації виробництва та суспільства.

Запропонована нами концепція трансформації конкурентоспроможності регіональної економіки на основі природно-ресурсного потенціалу території та «4-І» (інвестиції, інновації, інтелект та інформація) слугує базисом для формування нової парадигми регіонального розвитку, а саме «регіон – І-центр», які є генераторами нових конкурентних переваг в умовах розвитку інформаційного суспільства та економіки знань.

Таким чином, в умовах глобальної конкуренції окремі регіони, які за територіальним охопленням та потужною ресурсно-виробничою базою перевершують ряд європейських та неєвропейських держав, стають активними індивідуальними гравцями на міжнародній арені за умови провадження політики ефективного управління регіональним розвитком. Саме такі регіони сприймаються як багатofункціональні та багатокomпонентні системи, які, водночас, є елементами ієрархічної системи держави та загалом світового простору. Такі процеси приводять до нового тлумачення «регіональної конкурентоспроможності» з позиції забезпечення зростання індексу людського розвитку та досягнення сталого регіонального економіко-соціально-екологічного розвитку.

Розкриття генезису теоретичних переконань щодо розуміння регіональної конкурентоспроможності дозволило виявити три основні концепції – регіон як територія з експортною спеціалізацією, регіон як джерело кумулятивної дохідності та регіон як центр «знань» – що стало науковим підґрунтям для формування автором концепції п'ятистадійної трансформації конкурентоспроможності регіональної економіки на основі синтезу основних положень концепції факторів виробництва та концепції етапів розвитку конкурентоспроможності національної економіки з виділенням трансформацій конкурентоспроможності регіональної економіки на основі використання природно-ресурсного потенціалу та чотирьох І-елементів, що нерозривно пов'язані між собою (інвестиції, інновації, інтелект, інформація) та слугують основою для відкриття нової парадигми регіонального розвитку – регіону як І-центра.

Список використаних джерел

1. Антонюк Л. Л. Эконометрические методы анализа международной конкурентоспособности стран / Л. Л. Антонюк // Экономика Украины. – 2004. – №4. – С. 46-52.
2. Брикова І. Концепція міжнародної конкурентоспроможності національного регіону та її практичний вимір / І. Брикова. – Режим доступу до журналу: http://www.kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_1_Brykova_ukr/pdf.

3. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / за ред. Б. М. Данилишина. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 220 с.
4. Жук М. В. Регіональна економіка : [підруч.] / М. В. Жук – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 416 с.
5. Крищенко Д. В. Визначення рівня конкурентоспроможності української економіки / Д. В. Крищенко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – №4(39). – С. 51-57.
6. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / пер. с англ. 11-го изд. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – К. : ХаГар, 2000. – 785 с.
7. Малый экономический словарь / [ред.-сост. А. Н. Азрилиян]. – М. : Институт новой экономики, 2000. – 1088 с.
8. Основы региональной экономики / отв. ред. А.Г. Гранберг. – М. : Экономика, 2000. – С. 83-84.
9. Пахомов Ю. Бифуркационное состояние миросистемного ядра накануне изменений мировых лидеров / Ю. Пахомов // Экономика Украины. – 2008. – №4. – С. 8.
10. Martin R. L. A study on the Factors of Regional Competitiveness. A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy / R. L. Martin. – University of Cambridge, Cambridge, 2004. – 184 p.

Реутов В.Е. Концепция трансформации региональной конкурентоспособности.

Дано определение «региональной конкурентоспособности». Проанализированы основные концепции региональной конкурентоспособности. Сформирована концепция трансформации конкурентоспособности региональной экономики и предложена новая парадигма региона – регион как И-центр (инвестиции, инновации, интеллект, информация). Установлено, что И-центры выступают в качестве генераторов новых конкурентных преимуществ в условиях развития информационного общества и экономики знаний. Проанализированы основные методические подходы к оценке конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: региональная конкурентоспособность, конкурентоспособность национальной экономики, региональные трансформации, экономика знаний.

Reutov V.Ye. Conception of the Regional Competitiveness Transformation.

Definition of «regional competitiveness» is given. Main conceptions of regional competitiveness are analyzed. Conception of regional economy competitiveness transformation is outlined and a new regional paradigm – the region as an I-centre (investment, innovations, intellect and information) – is proposed. The fact that the I-centres are the generators of new competitive advantages in the conditions of informative society development and knowledge-based economy is proven. Basic methodical approaches to estimation of the regional competitiveness are analyzed.

Key words: regional competitiveness, competitiveness of national economy, regional transformations, knowledge-based economy.

Надійшло 24.05.2010 р.